

Karistusseadustiku ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu seletuskiri

1. Sissejuhatus

1.1. Sisukokkuvõte

Eelnõu eesmärk on viia Eesti õigus kooskõlla nelja Euroopa Liidu direktiivi nõuetega, mille puhul on Euroopa Komisjon (edaspidi *komisjon*) algatanud Eesti suhtes rikkumismenetlused. Seega muudetakse eelnõuga karistusseadustikku (*KarS*) ja kriminaalmenetluse seadustikku (*KrMS*), et kõrvaldada direktiivide ülevõtmise puudujääke.

Komisjon on Eesti suhtes alustanud rikkumismenetluse nr 2021/2135, milles ta heidab Eestile ette direktiivi 2013/48/EL¹, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega (edaspidi *direktiiv 2013/48/EL*), mittenõuetekohast ülevõtmist.

Kuna isikule, kelle üleandmist Euroopa vahistamismääruse alusel taotletakse, tagatakse Euroopa vahistamismääruse menetluses sarnased kaitseõigused nagu kahtlustatavale, süüdistatavale ja kinnipeetule riigisiseses menetluses, on eelnõuga planeeritavad muudatused seaduse täpsustamine vastavalt direktiivi 2013/48/EL artikli 10 lõikele 3 ega too endaga kaasa olulisi sisulisi muudatusi. Eelnõuga tuuakse sõnastuslikult praegusest selgemini välja isiku kinnipidamisest teavitamisest keeldumise aluste erandlik iseloom. Kuna praktikas sisustatakse nimetatud erandeid kooskõlas direktiivi 2013/48/EL nõuetega ning sama kitsalt, ei kaasne nimetatud muudatusega olulist sisulist muutust.

Eesti suhtes on ka alustatud ka rikkumismenetlust nr 2020/2279, milles heidetakse Eestile ette raamotsuse 2002/584/JSK Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikide vahelise üleandmiskorra kohta² (edaspidi *raamotsus 2002/584/JSK*) mittenõuetekohast ülevõtmist. Sellega seonduvalt on Eestile tehtud etteheide artikli 4 lõike 6 mittekohase ülevõtmise kohta, millega seoses on Eesti juba varasemalt muutnud muuhulgas KrMS § 492 lg 2 punkti 8. Võttes arvesse aga Euroopa Kohtu 06.06.2023.a kohtuotsust asjas C-700/21, on vajalik nimetatud sätte täiendav muutmine.

Komisjon on Eesti suhtes alustanud ka rikkumismenetluse nr 2023/2076, milles ta heidab Eestile ette direktiivi 2016/800/EL, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise³ (edaspidi *direktiiv 2016/800/EL*) mittekohast ülevõtmist. Eelnõu eesmärgiks on paremini tagada kahtlustatavate ja süüdistatavate õigust saada teavet kriminaalmenetluse üldise käigu ja etappide kohta. Samuti on eelnõu eesmärgiks tagada, et kohtud kontrolliks kohtumenetluse staadiumis sagedamini süüdistuse kohaselt

¹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL, 22. oktoober 2013, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega (ELT L 294, 6.11.2013, lk 1–12).

² Nõukogu raamotsus 2002/584/JSK, 13. juuni 2002, Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikide vahelise üleandmise kohta (ELT L 190, 18.7.2002 lk 1–20).

³ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2016/800/EL, 11. mai 2016, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise, ELT L 132, 21.5.2016, lk 1–20.

alaealisena kuriteo toime pannud inimeste vahistuse põhjendatust (vähemalt kord kahe kuu jooksul).

Lisaks viiakse muudatustega KarS vastavusse Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiviga 2013/40/EL, milles käsitletakse infosüsteemide vastu suunatud ründeid ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2005/222/JSK (edaspidi *direktiiv 2013/40/EL*)⁴.

1.2. Eelnõu ettevalmistaja

Eelnõu ja seletuskirja on koostanud Justiits- ja Digiministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talituse nõunikud Mare Tannberg (mare.tannberg@justdigi.ee), Martin Ziehr (martin.ziehr@justdigi.ee) ja Markko Künnapu (markko.kynnapu@justdigi.ee). Eelnõu on keeleliselt toimetanud Justiitsministeeriumi õiguspoliitika osakonna õigusloome korralduse talituse toimetaja Mari Koik (mari.koik@justdigi.ee).

1.3. Märkused

Eelnõuga muudetakse karistusseadustiku redaktsiooni RT I, 12.12.2024, 1 ja kriminaalmenetluse seadustiku redaktsiooni RT I, 12.12.2024, 1. Kuna muudetakse kohtumenetluse seadust, on Eesti Vabariigi põhiseaduse § 104 lg 2 punkti 14 järgi eelnõu seadusena vastuvõtmiseks vajalik Riigikogu koosseisu häälteenamus.

Eelnõu ei ole seotud muu menetluses oleva eelnõuga ega Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammiga. Eelnõu on seotud raamotsuse 2002/584/JSK ning direktiivide 2013/48/EL, 2016/800/EL ja 2013/40/EL ülevõtmisega. Vastavalt hea õigusloome ja normitehnika eeskirja (HÕNTE) § 1 lg 2 punktidele 2 ja 5 ei ole eelnõu väljatöötamiskavatsust koostatud. Tegemist on EL õiguse ülevõtmise käigus komisjoni poolt osutatud vigade parandamisega, millel samas puudub oluline õiguslik mõju, kuna valdavalt on tegemist sihtrühmade õigusi puudutavate täpsustustega

2. Seaduse eesmärk

Eelnõuga muudetakse KarS § 216¹ teksti ning viia see vastavusse direktiivi 2013/40/EL nõuetega.

Lisaks viiakse KrMS regulatsioon kooskõlla direktiivi 2013/48/EL, direktiivi 2016/800/EL ning raamotsuse 2002/584/JSK nõuetega eesmärgiga sõnastuslikult praegusest selgemalt välja tuua isiku kinnipidamisest teavitamisest keeldumise aluste erandlik iseloom. Samuti täiendatakse KrMS-i alaealise kahtlustatava või süüdistatava õigusega saada teavet menetluse üldise käigu kohta. Eelnõuga täiendatakse KrMS-i eesmärgiga näha ette sagedasem kohustuslik vahistuse kontroll nendel juhtudel, kui isikut süüdistatakse alaealisena kuriteo toimepanemises,.

3. Eelnõu sisu ja võrdlev analüüs

Karistusseadustiku muutmine

Eelnõu § 1 (KarS § 216¹ muutmine)

⁴ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/40/EL, 12. august 2013, milles käsitletakse infosüsteemide vastu suunatud ründeid ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2005/222/JSK.

Muudatusega täpsustatakse KarS § 216¹ teksti ning viiakse see vastavusse direktiivi 2013/40/EL nõuetega. Direktiivi 2013/40/EL artikli 7 kohaselt võtab liikmesriik vajalikud meetmed, et kriminaliseerida direktiivi artiklites 3–6 sätestatud kuritegude (ebaseaduslik sisenemine infosüsteemi, ebaseaduslik süsteemi häirimine, ebaseaduslik andmetesse sekkumine, teabe ebaseaduslik pealtkuulamine) toimepanemisel kasutatavad vahendid.

Direktiivi 2013/40/EL artiklis 7 on sätestatud kuriteo toimepanemisel kasutatud vahendid. Sätte kohaselt võtab liikmesriik vajalikud meetmed tagamaks, et järgmiste seadmete tahtlik tootmine, müük, kasutamiseks hankimine, importimine, levitamine või muul viisil kättesaadavaks tegemine õigusliku aluseta ja kavatsusega kasutada seda eesmärgiga panna toime mõni artiklites 3–6 osutatud kuritegu, on vähemalt raskemate juhtumite puhul kriminaalkorras karistatav:

- a) arvutiprogramm, mis on loodud või kohandatud eelkõige artiklites 3–6 osutatud kuritegude toimepanemiseks;
- b) arvuti salasõna, juurdepääsukood või samalaadsed andmed, mille abil on võimalik siseneda infosüsteemi või selle osasse.

Arvutikuriteo ettevalmistamine on reguleeritud KarS §-s 216¹, kuid hetkel puudub seal viide arvutiandmete jälgimise või pealtkuulamise kuriteokoosseisule §-s 137. Seetõttu nähakse eelnõuga planeeritavate muudatustega KarS §-s 216¹ ette viide KarS §-le 137.

Kriminaalmenetluse seadustiku muutmine

Eelnõu § 2 p 1 (KrMS § 34 lg 1 p 1 muutmine)

Eesti suhtes on seoses Euroopa Parlamendi ja nõukogu 2016. aasta 11. mai direktiiviga (EL) 2016/800, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi, algatatud rikkumismenetlus nr 2023/2076. Üks rikkumismenetluses esile toodud puudujääk seondub direktiivi artikli 4 lõikega 1. Täpsemalt ei sisalda meie kriminaalmenetluse seadustik klauslit, mille kohaselt teavitatakse last, kes on kriminaalasjas kahtlustatav või süüdistatav, viivitamata menetluse käigu üldistest aspektidest. Vastavalt direktiivi põhjenduspunktile 19 tuleks selleks neile eelkõige lühidalt selgitada menetluse järgmisi etappe, niivõrd kui see on kriminaalmenetluse huvisid arvesse võttes võimalik, ning menetlusega seotud ametiasutuste rolli. Samuti on põhjenduspunktis öeldud, et antav teave peaks sõltuma kriminaalasja asjaoludest.

Kuigi õigus saada teavet menetluse üldise käigu kohta sisaldub KrMS § 35¹ lõike 4 alusel kehtestatud alaealise kahtlustatava ja süüdistatava õiguste deklaratsioonis, antakse deklaratsioon vastavalt KrMS § 35¹ lõikele 2 üksnes kahtlustatavale või süüdistatavale, kes on kinni peetud või vahistatud. Kuna direktiivi kohaselt tuleks aga teavitada vastavast õigusest iga alaealisest kahtlustatavat või süüdistatavat, on vaja sätestada vastav kohustus kriminaalmenetluse seadustikus. Kuigi direktiivi nõue kehtib üksnes alaealiste kohta (sh isiku kohta, kes oli laps ajal, mil tema suhtes menetlus algatati, kuid kes on pärast seda saanud 18-aastaseks), puudub põhjendus, miks ei peaks saama vastavat teavet ka täiskasvanud kahtlustatav või süüdistatav. Seetõttu täiendatakse KrMS § 34 lõikes 1 sisalduvat üldist õiguste ja kohustuste loetelu selliselt, et see sisaldaks ka õigust saada infot menetluse üldise käigu kohta.

Eeltoodu tähendab praktikas seda, et kahtlustatavale või süüdistatavale tuleb tema õiguste tutvustamisel edaspidi välja tuua ka tema õigus saada teavet menetluse üldise käigu kohta, niivõrd kui see on kriminaalmenetluse huvisid arvesse võttes võimalik. See teavitamine hõlmab

teavet edasiste menetlusetappide ja menetluses osalevate asutuste rolli kohta. Nii võib lisaks muude õiguste selgitamisele olla kohane näiteks info erinevate menetluse staadiumite ning edasiste sammude kohta.

Eelnõu § 2 p-d 2 ja 3 (KrMS § 133 lg 2 ja § 217 lg 10 muutmine)

Eelnõuga täiendatakse KrMS § 217 lõiget 10, tagamaks selle lõike neljandas lauses sätestatud kinnipidamisest teavitamise erandi kooskõla direktiivi 2013/48/EL art 5 lõike 3 punktis b sätestatud erandiga. Samal põhjusel täiendatakse ka KrMS § 133 lõiget 2. Direktiivi 2013/48/EL art 5 lõike 1 kohaselt tuleb kahtlustatavalt või süüdistatavalt vabaduse võtmisel tagada talle õigus sellest teavitada ühte tema poolt nimetatud kolmandat isikut. Erandid sellest õigusest on sätestatud art 3 lõikes 3 ning Eesti on kasutanud art 3 lg 3 punktis b ette nähtud võimalust ajutiselt teavitamisõigust edasi lükata, kui esineb kiireloomuline vajadus vältida märkimisväärset kahju kriminaalmenetlusele. Direktiivi 2013/48/EL art 5 lõike 3 punktis b ette nähtud erandid on sätestatud KrMS § 217 lõikes 10 ja § 133 lõikes 2. Direktiivi teksti tõlge eesti keelde on ebaõnnestunud. Põhimõtteliselt ei ole võimalik ette kujutada „kiireloomulist vajadust teavitamise edasilükkamiseks“ ning direktiivi tekst „urgent need to avert serious adverse consequences“ tähendabki põhjenduspunkti 50 konteksti silmas pidades mitte ajaliselt edasilükkamatut vajadust (sest kuidas saakski teavitamata jätmist edasi lükata), vaid möödapääsmatut, vältimatut vajadust teavitamist edasi lükata, hoidmaks ära olulist kahju inimeste elule, tervisele ja varale või kriminaalmenetluse huvidele. Seetõttu kasutataksegi seaduse tekstis ka mujal KrMS-s kasutusel olevat väljendit „vältimatult vajalik“. Kuigi direktiivi eestikeelses tõlkes kasutatakse kahjustamise ulatuse hindamise juures mõistet „märkimisväärne“, on siiski kohasem kasutada seaduse tekstis mõistet „oluline“, mis on juba kriminaalmenetluse seadustikus kasutusel ja vastab oma sisult paremini direktiivi inglisekeelses algtekstis olevale sõnale „serious“.

KrMS § 217 lg 10 neljanda lause kohaselt võib teatamise võimaldamisest või alaealise kinnipidamisest teavitamisest prokuratuuri loal keelduda, kui teavitamine kahjustaks kriminaalmenetlust. KrMS § 133 lõike 2 järgi võib vahistamisest teatamisega viivitada kuriteo tõkestamise või kriminaalmenetluses tõe selgitamise huvides. Komisjoni hinnangul on KrMS § 217 lõike 10 neljanda lause ja § 133 lõike 2 sõnastus liiga üldine ning ei võta arvesse direktiivi artikli 5 lõike 3 punktis b sätestatud kiireloomulisuse ja märkimisväärse kahju nõuet. Kuigi praktikas kohaldatakse KrMS § 133 lõikes 2 ja § 217 lõike 10 neljandas lauses sätestatud erandeid vaid erandlikus olukorras, kus teavitamise tagajärjel võiks kriminaalmenetlusele tekkida märkimisväärne kahju, täiendatakse nimetatud sätete sõnastust, et need vastaksid täpsemalt direktiivi artikli 5 lõikes 3 ette nähtud kriteeriumidele. Selleks lisatakse KrMS § 217 lõike 10 neljandasse lausesse ja § 133 lõikesse 4 kriminaalmenetluse oluliselt kahjustamise kriteerium ning vältimatu vajalikkuse kriteerium. Eelnõukohase KrMS § 217 lõike 10 neljanda lause alusel võib teatamise võimaldamise või alaealise kinnipidamisest teavitamise prokuratuuri loal ajutiselt edasi lükata, kui see on vältimatult vajalik, hoidmaks ära kriminaalmenetluse olulist kahjustamist. Eelkõige on sellise olukorraga tegemist siis, kui teiste kahtlustatavate tabamiseks või tõendite kogumiseks on veel vaja teha menetlustoiminguid, mis võiksid aga nurjuda, kui kahtlustatava kinnipidamisest saavad teadlikuks tema kaasosalised. Eelnõuga tehtava muudatuse kohaselt võib KrMS § 133 lõike 2 järgi vahistamisest teatamisega viivitada, kui see on vältimatult vajalik kuriteo tõkestamise või kriminaalmenetluses tõe selgitamise huvides või kui teavitamine võib kriminaalmenetlust oluliselt kahjustada.

Eelnõu § 2 p 4 (KrMS § 275 lg 2 täiendamine)

Muudatus seondub samuti rikkumismenetlusega nr 2023/2076. Komisjoni hinnangul ei ole Eesti võtnud üle direktiivi artikli 10 lõike 2 kolmandast lausest tulenevat nõuet, mille kohaselt vaatab kohus korrapäraselt ja mõistlike ajavahemike järel lapse vahi all pidamise otsuse läbi kas *ex officio* või lapse, lapse kaitsja või sellise õigusasutuse taotlusel, mis ei ole kohus. Täpsem etteheide seondub kohtumenetluse staadiumit reguleeriva KrMS § 275 lõikega 2, mille kohaselt kontrollib kohus maakohtu menetluses vahi all oleva süüdistatava vahistuse põhjendatust omal algatusel vähemalt ühe korra kuue kuu jooksul, koostades selle kohta kirjaliku määruse.

Olgugi, et norm annab kohtutele selle rakendamisel märkimisväärse paindlikkuse, muuhulgas võimaluse noorte puhul kontrollida teostada sagedamini, ei ole Komisjoni hinnangul kõnealune regulatsioon piisav. Sellest tingituna täiendatakse lõiget teise lausega, mis näeb ette sagedasema kontrolli kohustusliku eriklausli juhtudeks, mil süüdistatav on alla 21-aastane.

Kuigi direktiivi artikkel 10 piirab lapselt vabaduse võtmist ja „laps“ on direktiivi artikli 3 punkti 1 kohaselt alla 18-aastane isik, tuleb arvestada ka direktiivi artikli 2 lõikes 3 sätestatuga, mille kohaselt kohaldatakse direktiivi või selle teatavaid sätteid ka sellisele isikule, kes oli laps ajal, mil tema suhtes menetlus algatati, kuid kes on pärast seda saanud 18-aastaseks. Sätte kohaselt võivad liikmesriigid otsustada käesolevat direktiivi mitte kohaldada, kui asjaomane isik saab 21-aastaseks (seda võimalust on muudatuse sõnastamisel ka kasutatud). Pakutud muudatuse sõnastus erineb direktiivis kirjeldatust selle poolest, et alla 21-aastaste laiem kaitse ei ole sõltuvuses isiku vanusest menetluse alustamise momendil (tagades seega direktiivis nõutust isegi laiemal kaitse). Vastupidine lahendus võiks seada noore kahtlustatava/süüdistatava menetlusõigusliku tagatise sõltuvusse kriminaalmenetluse alustamise ja menetlemise kiirusest, mida ei saa pidada igal üksikjuhul tingimata õiglaseks lahenduseks.

Kontrolli sagedus (kaks kuud) on valitud seenduvalt KrMS § 131¹ lõikes 1 sätestatud üldise piiranguga, mille kohaselt võib kohtueelses menetluses alaealist vahi all hoida kuni kaks kuud ning millest võiks lähtuda ka kohtumenetluse staadiumis. Kokkuvõttes viib muudatus riigisisese õiguse direktiivi nõuetega kooskõlla.

Eelnõu § 2 p 5 (KrMS § 492 lg 2 p 8 muutmise)

Kehtiv KrMS § 492 lõige 2 punkt 8 võimaldab isiku loovutamist keelduda, kui vahistamismäärus on tehtud vangistuse täitmiseks Eesti kodaniku suhtes või Euroopa Liidu liikmesriigi kodaniku suhtes, kellel on Eestis alaline elamisõigus, ja Eesti kohustub vangistust vastavalt oma riigisisesele õigusele ise täitma. Seda keeldumise alust laiendatakse ja muudatuse tulemusel on edaspidi võimalik keelduda lisaks Eesti ja Euroopa Liidu kodanikele ka kolmanda riigi kodaniku loovutamist. KrMS § 492 lõike 1 punktis 8 ette nähtud loovutamist keeldumise aluse puhul on tegemist raamotsuse 2002/584/JSK artikli 4 punktis 6 sätestatud isiku loovutamist keeldumise aluse ülevõtmisega.

Muudatus on vajalik, kuna kehtiv KrMS § 492 lõige 2 punkt 8 ei pruugi olla kooskõlas Euroopa Kohtu hiljutise praktikaga. Nimelt on Euroopa Kohus leidnud oma otsuses C-700/21, et EL põhiõiguste harta artiklis 20 sätestatud võrdsuspõhimõttega ei ole kooskõlas raamotsuse 2002/584/JSK artikli 4 punkti 6 üle võttev õigusnorm, mis välistab mainitud alusel loovutamist keeldumise automaatselt kõikide kolmanda riigi kodanike suhtes. KrMS § 492 lõike 2 punktis 8 nimetatud keeldumise alust on praegu võimalik kohaldada vaid Eesti kodaniku või siin alalise elamisõiguse alusel elava Euroopa Liidu liikmesriigi kodaniku suhtes, kuid mitte Eestis alalise elamisõiguse alusel elava kolmanda riigi kodaniku suhtes. Euroopa Kohtu praktika kohaselt peab vahistamismäärust täitval õigusasutusel olema võimalik isiku loovutamise otsustamisel, sealhulgas sellest keeldumisel võtta arvesse isiku sotsiaalse

rehabilitatsiooni tõenäosust pärast seda, kui viimane on talle mõistetud karistuse Eestis ära kandnud. Selleks tuleb hinnata kolmanda riigi kodaniku seotust Eestiga, s.t kas ta on Eestiga piisavalt lõimunud. Eelkõige inimeste puhul, kes on Eestis juba mõnda aega püsivalt elanud ja kellel on siin perekondlikud, keelelised, kultuurilised, sotsialased või majanduslikud sidemed, võib olla sotsiaalse rehabilitatsiooni aspektist põhjendatud loovutamise asemel tema jäämine karistust kandma Eestisse. Sellisest põhimõttest lähtuti ka kehtiva seaduse puhul, millega lisaks Eesti kodanikele kaasatati KrMS § 492 lõike 2 punkti 8 isikute ringi ka siin alalise elamisõiguse alusel elavad Euroopa Liidu kodanikud ning mitte kõik siin viibivad Euroopa Liidu kodanikud. Eelnõuga planeeritava muudatuse kohaselt tekib edaspidi võimalus ka Eestis alaliselt elavate kolmandate riikide kodanike loovutamisest keelduda rehabilitatiivsetest kaalutlustest lähtuvalt. Komisjon on Eestile teada andnud, et planeeritakse rikkumismenetluse nr 2020/2279 raames tehtud etteheidet raamotsuse 2002/584/JSK artikli 4 lg 6 osas vastavalt eelpool nimetatud kohtuotsusele C-700/21 täiendada, mistõttu on eelnõuga planeeritav muudatus vajalik.

Eelnõuga planeeritav muudatus tagab võrreldes kehtiva seadusega ka tõhusama kaitse kolmandate riikide kodanike perekonna- ja eraelu puutumatusele. (põhiseaduse § 26 kaitseala).

Eelnõu § 2 p-d 6 ja 7 (KrMS 499 lg-te 1 ja 2 muutmine)

Eelnõuga täiendatakse KrMS § 499 lõikeid 1 ja 2 selliselt, et lõike 1 kohaselt isikut Euroopa vahistamismääruse täitmise tagamiseks vahi alla võttes ning lõike 2 kohaselt isikut Rahvusvahelise Kriminaalpolitsei Organisatsiooni (INTERPOL) kaudu esitatud vahistamistaotluse või Schengeni infosüsteemis oleva tagaotsimisteate alusel kinni pidades enne Euroopa vahistamismääruse saabumist arvestatakse ka KrMS § 217 lõikes 10 sätestatud. See tähendab, et Euroopa vahistamismääruse alusel isiku kinni pidamisel tagatakse talle KrMS § 217 lõikes 10 sätestatud teavitamisõigus, millest erandi tegemine on lubatud vaid KrMS § 217 lõike 10 neljandas lauses sätestatud juhul. Kuigi praktikas kohaldatakse ka Euroopa vahistamismääruse menetluses KrMS § 217 lõigete 1 ja 8 alusel isiku kinnipidamisel sama paragrahvi lõikes 10 sätestatud õigusi, tehakse eelnõuga sõnaselge viide lõikele 10. Nii viiakse Eesti õigus kooskõlla direktiivi 2013/48/EL artikli 10 lõikest 3 tuleneva nõudega tagada ka Euroopa vahistamismääruse menetluses direktiivi 2013/48/EL artikli 5 lõikes 3 sätestatud erandi piiratud rakendamine. Eelnõu seadusena vastuvõtmise korral täiendatakse vastavalt ka justiitsministri 14. juuli 2014. a määruse nr 22 „Õiguste deklaratsiooni näidisvormi kehtestamine“ lisa 2.

Eelnõu § 2 p 8 (KrMS § 499 lg 4 muutmine)

Eelnõuga täiendatakse KrMS § 499 lõiget 4, et tagada direktiivi 2013/48/EL artikli 10 lõikes 3 sätestatud nõuded. Direktiivi 2013/48/EL artikli 10 lõike 3 kohaselt tuleb direktiivi artiklites 4 (konfidentsiaalsus), 5 (õigus lasta kolmandat isikut vabaduse võtmisest teavitada), 6 (õigus suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikutega), 7 (õigus suhelda konsulaarasutustega) ja 9 (loobumine) sätestatud õigusi kohaldada Euroopa vahistamismäärust täitvas liikmesriigis ka Euroopa vahistamismäärusega seotud menetlustes. Sama kehtib ka juhul, kui vastavalt artiklile 8 (ajutise erandi kohaldamise üldtingimused) kohaldatakse artikli 5 lõikes 3 ette nähtud ajutist erandit vabaduse võtmisest kolmanda isiku teavitamise kohta.

Kehtivas KrMS-i loovutamismenetluse regulatsioonis ei ole nendele õigustele otsest viidet, kuna KrMS-i süsteemsest ülesehitusest tulenevalt lähtutakse sellest, milline on KrMS-i kohaselt isiku menetlusseisund. Loovutamismenetlust reguleerivate KrMS-i sätetega antakse Euroopa vahistamismääruse alusel loovutatavale isikule selgelt kahtlustatava või süüdistatava ja

kinnipeetu menetlusseisund, mistõttu kohaldatakse KrMS-s sätestatud kahtlustatava ja süüdistatava ning vangistusseaduses (VangS) sätestatud kinnipeetu õigusi ka Euroopa vahistamismäärusega seotud menetlustes. Selguse huvides tehakse vastav ristviide ka KrMS § 499 lõikesse 4, kuhu lisatava lause kohaselt kohaldatakse isikule KrMS-s ja VangS-s kahtlustatavale, süüdistatavale ja vahistatule sätestatud õigusi, kohustusi ja piiranguid.

Direktiivi 2013/48/EL artiklis 4 nähakse ette kaitsjaga suhtluse konfidentsiaalsuse miinimumnõuded. KrMS § 34 lõike 1 punkti 4 kohaselt on kahtlustataval õigus kohtuda kaitsjaga teiste isikute juuresolekuta ning KrMS § 47 lõike 1 punkti 8 kohaselt on kaitsjal õigus kohtuda kaitsealusega kõrvaliste isikute juuresolekuta, ilma et kohtumiste arv ja kestus oleks piiratud, kui kohtumise kestus ei ole seadustikus sätestatud teisiti. Direktiivi artiklis 5 sätestatakse kahtlustatava või süüdistatava õigus lasta kolmandat isikut vabaduse võtmisest teavitada ning artikkel 8 näeb ette artikli 5 lõikes 3 toodud erandite kohaldamise tingimused. Artiklites 5 ja 8 sätestatu kohta tehakse eelnõuga viide ka KrMS § 499 lõigetes 1 ja 2. Direktiivi artiklis 6 sätestatud õigus suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikutega on ette nähtud VangS § 94 lõikes 1 ning artiklis 7 sätestatud õigus suhelda konsulaarasutusega on sätestatud VangS § 94 lõikes 2.

4. Eelnõu terminoloogia

Eelnõuga ei võeta kasutusele uusi termineid.

5. Eelnõu vastavus Euroopa Liidu õigusele

Eelnõuga täiendatakse KarS ja KrMS regulatsiooni selleks, et tagada punktis 1.1 nimetatud direktiivide ja raamotsuse kohaldamine.

6. Seaduse mõjud

Sihtrühm

Muudatuste sihtrühmad on eelkõige prokuratuur, kohtud ja isikud, kelle suhtes on esitatud Euroopa vahistamismäärus, kes on vahistatud või kinni peetud, ning alaealisest kannatanud, süüdistatavad või vahistatud. Mõju ulatus ja sagedus on väike, kuna eelnõuga tehtavad muudatused ei muuda praktikas rakendatavat korda märkimisväärselt. Sellel põhjusel ei too muudatused kaasa ka sotsiaalseid mõjusid. KarS muutmine ei too kaasa märkimisväärsed mõjusid põhjusel, et erinevate KarS koosseisude rakendamisel on juba praegu võimalik nimetatud arvutikuritegusid menetleda. Muudatuste tulemusena viiakse Eesti õigus kooskõlla rahvusvaheliste nõuetega ning sellega ei kaasne ebasoovitava mõju riske.

6.1. Mõju riigi julgeolekule ja välissuhetele

Kavandatava eelnõu seadusena jõustumisega kaasneb positiivne mõju riigi julgeolekule ja välissuhetele, kuna Eesti õigus viiakse vastavusse rahvusvaheliste nõuetega. Kehtiva Euroopa vahistamismääruse korra täpsustamine ja selgemaks muutmine võib kriminaalmenetlusalast piiriülest koostööd muuta kiiremaks ja efektiivsemaks ja seeläbi positiivselt mõjutada välissuhteid.

6.2. Mõju riigiasutuste töökorraldusele

Eelnõuga kavandatud muudatused ei too kaasa olulisi põhimõttelisi muudatusi uurimisasutuste, prokuratuuri ja kohtute töökorralduses. KarS muudatus täpsustab § 216¹ kohaldamisala. KrMS § 217 lõike 10, § 133 ja § 499 muudatuste puhul on tegemist eelkõige täpsustustega, et viia KrMS sätted sõnaselgelt kooskõlla direktiivides 2013/48/EL ja 2016/800/EL sätestatuga. Seega ei kaasne nendega menetlejate jaoks ümberkorraldusi.

Kuigi KrMS § 34 muudatuse jõustumise järel on menetlejal edaspidi kohustus kahtlustatavale ja süüdistatavale selgitada ka nende õigust saada teavet menetluse üldise käigu kohta, ei too muudatus kaasa märkimisväärset töökoormuse kasvu. Edastatav teave on üldise iseloomuga ning igapäevaselt kriminaalmenetlusega kokku puutuva menetleja jaoks lihtsasti kas või koha peal selgitustega edasi antav. Siiski võib olla vajalik ametnike teavitamine muutunud õiguste selgitamise korrast. Kuna tegemist on teabega, mis kirjeldab menetluse üldist käiku, võimaldab see menetlejal arvesse võtta ka kriminaalmenetluse huvisid ega kohusta edastama sellist teavet, mis võiks ohtu seada kriminaalmenetluse tõhusa läbiviimise.

KrMS § 275 lg 2 muudatus ei avalda märgatavat mõju asutuste töökoormusele, kuna alaealiste vahistamine (eriti aga vahi all hoidmine kohtumenetluse ajal) on Eestis harvaesinev. 17.04.2025 seisuga oli Eesti vanglates kokku vahi all 6 alla 21-aastast isikut (eelduslikult kõik või enamus neist kohtueelse menetluse staadiumis). Muudatus võib avaldada positiivset mõju nendel üksikutel juhtudel, mil alaealine on kohtumenetluse ajal vahi all, kuna kohustab kohut vahistuse jätkuvat põhjendatust sagedamini hindama.

7. Seaduse rakendamise seotud riigi ja kohaliku omavalitsuse tegevused, eeldatavad kulud ja tulud

Kuna eelnõuga ei planeerita põhimõttelisi erisusi võrreldes kehtiva korraga, ei kaasne muudatustega eelduslikult kulude kasvu ega vähenemist. Samuti puudub alus arvata, et eelnõu mõjutaks riigi tulusid.

8. Rakendusaktid

Eelnõu seadusena vastuvõtmise korral on vaja muuta justiitsministri 14. juuli 2014. a määruse nr 22 „Õiguste deklaratsiooni näidisvormi kehtestamine“ lisa 1, mida tuleb täiendada klausliga, mille kohaselt on isikul õigus saada teavet menetluse üldise käigu kohta. Uusi rakendusakte kehtestada ega olemasolevaid kehtetuks tunnistada ei ole vaja.

9. Seaduse jõustumine

Eelnõu muudatused jõustuvad üldises korras.

10. Eelnõu kooskõlastamine, huvirühmade kaasamine ja avalik konsultatsioon

Eelnõu esitati kooskõlastamiseks eelnõude infosüsteemi (EIS) kaudu ministeeriumitele ning arvamuse avaldamiseks Riigiprokuratuurile, Riigikohtule, Tallinna Ringkonnakohtule, Tartu Ringkonnakohtule, Harju Maakohtule, Tartu Maakohtule, Pärnu Maakohtule, Viru Maakohtule, Eesti Advokatuurile, Õiguskantsleri Kantseleile ja Tartu Ülikooli õigusteaduskonnale.

Seletuskirja juurde on lisatud märkuste arvestamise ja mitteamvestamise tabel.